

DIKTAT FAKTIČNOGA I USTUK NORMATIVNOGA

Stjepan KUŠAR, Zagreb

Sažetak

Autor pokazuje kako se ono što je u društvu činjenično dano vrlo često i u širokim razmjerima samo od sebe, ali i po ciljanom djelovanju (ups. mediji, reklama) nameće kao »nova norma« ponašanja i života, dok se stvarne norme (npr. moralne, religiozne itd.) povlače iz svijesti ljudi. To je pokazano na podacima koji se tiču sklapanja braka, predbračnih odnosa i rastave braka u Republici Hrvatskoj. Razlozi tomu traže se u sekularizaciji, pluralizmu i individualizmu kao mjerodavnim obrascima u kojima suvremena kultura samu sebe shvaća i tumači. Na kraju donosi nekoliko praktičnih smjernica za pastoral braka i obitelji koje nastoje voditi računa o analiziranoj situaciji: posredovanje iskustva spasenja, izgradnja crkvenih zajednica, priprema za brak i pomoć bračnim drugovima.

Ključne riječi: fakticitet, norma, brak, obitelj, sekularizacija, pluralizam, individualizam.

Tema koju najavljuje i prividno krije ovaj naslov zapravo je vrlo jednostavna i nema u sebi ništa zakučastoga: ono što je faktično ili činjenično dano u društvu ljudi vrlo često diktira kako će se ljudi ponašati; čini se da je to »jače« od normi i svih vrednotâ koje se po normama žele posredovati i zaštititi. Daka-ko, i ono što je faktički dano i ne poklapa se s normama (npr. moralnim, crkvenim itd.) sadrži ili upućuje na nešto što jest ili izgleda vrijednim, ali u perspektivi ovog našeg razmišljanja polazimo od toga da to nije u skladu s onim što kazuje neka norma koju sadrži crkveni navještaj vjere.

Statistička većina nerijetko upravo zrači iz sebe načela i modele ponašanja koji u njoj vrijede i koji ne moraju biti u skladu s javno zastupanim i naviještanim normama i vrednotama. Štoviše, zna se dogoditi - primjerice, u pitanjima odijevanja kroz ovo stoljeće - da ono što je u ime moralnih normi bilo osuđivano te u ime dobrog ukusa stigmatizirano i sa zgražanjem odbacivano bude ubrzo prihvaćeno od većine u društvu, na kraju možda čak i od samih donedavnih kritičara. Da ostanemo pri našem primjeru: dovoljno je samo pogledati polemike i natezanja oko kupaćih kostima kroz XX. stoljeće ... Tu je bez sumnje bio i još uvijek jest na snazi diktat faktičnoga.

Na drugoj strani, ali s tim dijalektički povezano, imamo ustuk normativnoga. Kad sam bio mali, u selu je bilo čudno kad netko nije išao na nedjeljnu misu; Božja i crkvena zapovijed normirala je ponašanje ljudi. Danas pak je skoro čudno kad netko ide na nedjeljnu misu - norma nije ukinuta, ali je ustuknula pred faktički danom mogućnošću i zbiljnošću neodlaženja na misu. Tu se u nekim dijelovima domovine taj fakticitet skoro nametnuo u ruhu nove društvene norme. Po svemu sudeći oni noviji trendovi odlaženja u crkvu kod nas u međuvremenu se uglavnom »normaliziraju« u smjeru predratnih omjera.

Uza sve rizike pojednostavljivanja mogli bismo to i poslovično formulirati: »Kud svi Turci, tu i mali Mujo« - to je diktat faktičnoga (bez obzira bio on u skladu s normom ili ne); »Sila (bez obzira koja i kakva) zakon mijenja« - to je ustuk normativnoga.

Sada bih pak htio platiti tribut općoj temi Tjedna i primijeniti to na problematiku pastoralu braka i obitelji. Najprije ću navesti neke statističke podatke, a zatim uz njih dodati neka razmišljanja koja ih tumače, te na kraju upozoriti na neke samorazumljivosti u pastoralu.

1. Svojedobno, još prije rata, pročitao sam u novinama da se u Zagrebu svaki četvrti sklopljeni brak razvrgne u prvih nekoliko godina zajedničkog života. (Neki tvrde da smo u međuvremenu avansirali, i to na nacionalnoj skali: svaki treći se navodno raspadne do četrdesetih godina života). Bilo je za pretpostaviti da je većina njih bila sklopljena u Katoličkoj crkvi. Ako je tome tako, onda je norma nerazriješivosti ustuknula, a ono što je u vremenu naših djedova i baka bilo prilično rijetka pojava, dakle faktički jedva prisutno (možda više zbog gospodarskih negoli moralnih razloga), postalo je u naše dane faktički čestim, toliko čestim da je taj fakticitet sve više sužavao društveni prostor na kojem je vrijedila norma nerazriješivosti; ova se pak sve više povlačila pred novom praksom. Time norma nerazriješivosti nije prestala biti normom kršćanskoga braka, ali valja reći da ona sve manje faktički normira ponašanje većine, uključujući i one koji se smatraju katolicima. Dakako, nitko se zbog toga ne mora pod svaku cijenu rastati, ali je sve teže uvjeriti i motivirati vjernike i druge da u svom braku pod svaku cijenu trebaju ustrajati u vjernosti jedno drugome, tako naime kako ih upućuje norma i vode vrednote koje ona hoće posredovati i čuvati.

S tim u vezi htio bih podsjetiti na neke rezultate istraživanja koje je provedeno koncem 1997. i početkom 1998. godine u Republici Hrvatskoj pod naslovom »Vjera i moral u Hrvatskoj«. ¹ Tako primjerice 20,4 % ispitanika smatra da se zajednički život muškarca i žene bez uredno sklopljenog braka (crkvenog i ci-

¹ Usp. djelomično izvješće u *Bogoslovskoj smotri* 68 (1998.), br. 4; za ovo što slijedi usp. str. 502.

vilnog) uvijek može opravdati, a 16,8 % smatra da se uglavnom može opravdati. Tome nasuprot 31,2 % njih smatra da se takva zajednica nikada ne može opravdati, a njih 11,4 % misli da se ona uglavnom ne može opravdati. Zbrojimo li te postotke, onda dobivamo: 42,6 % ispitanika smatra da se ne može opravdati zajednički život muškarca i žene u izvanbračnoj zajednici, a njih 37,2 % smatra da se to može opravdati. Ostaje u sredini 19,8 % onih koji ne misle ni jedno ni drugo, dakle nemaju u tom pogledu jasnog stava.

Stavimo li te rezultate uz bok našem katoličkom shvaćanju braka i obitelji, onda je ustuk onog normativnog više nego očit: 37,2 % ispitanika u našoj populaciji koja se u 89,7 % slučajeva deklarirala kao katolička ne dijeli ono mišljenje koje vrijedi kao norma za katolike, a još 19,8 % ispitanika nema tu jasno zauzetog stava. Smijemo dakle reći da se 57 % ispitanika odnosi distancirano ili (barem za sada) indiferentno prema katoličkom stavu (i normi) koji ne odobrava zajednički život muškarca i žene bez uredno sklopljenoga braka. To je više od polovice u jednoj populaciji koja se u 89,7 % slučajeva izjasnila kao katolička.

Sa svime time dakako ne kanimo reći da će se svi navedeni zastupnici tog stava doista tako i ponašati ili da se već tako ponašaju, ali valja ipak povesti računa o tome da je taj podatak indikativan za stanje njihove svijesti i mišljenja o braku. Valja reći i to da će se postoci vjerojatno pomicati u jednom ili drugom smjeru ako se gleda na dob ispitanika, njihovu naobrazbu i mjesto stanovanja. Bez obzira kako tu stvari stajale, za pretpostaviti je da neće biti lagan pastoralni posao motivirati taj dio stanovništva da u toj točki prihvati učenje svoje Crkve te se i založi da ga ostvari. Tu je dakle u njihovoj svijesti ono normativno ili ustuknulo ili još nije nadošlo ili ga uopće nikada nije ni bilo. Iz toga ne možemo zaključiti da je ustuk normativnog rezultat diktata faktičnoga jer faktično ni približno 57 % ispitanika sigurno ne živi u izvanbračnoj zajednici², ali svakako moramo priznati da taj izmjereni stav ne ide u prilog normi crkvenog braka pa treba u pastoralu o njemu voditi više računa negoli je to do sada bio slučaj. Pitanje motivacije i tu se pokazuje presudnim.

Diktat faktičnoga i istodobni ustuk normativnog još je uočljiviji kod pitanja o procjeni predbračnih spolnih odnosa. 34,4 % ispitanika smatra da se ovi mogu uvijek opravdati, a njih 22,1 % drži da se uglavnom mogu opravdati - uglavnom ih dakle opravdava 56,5 % ispitanika. Nasuprot tome 16 % njih smatra da se predbračni spolni odnosi ne mogu nikada opravdati, a njih 6,7 % drži da se uglavnom ne mogu opravdati - dakle 22,7 % ispitanika procijenjuje to pitanje u skladu s moralnim učenjem Katoličke crkve. Neodlučno ostaje 20,4 % ispitanika³.

² 2,3 % ispitanika živi s partnerom bez civilnog i crkvenog braka, usp. nav. mj. str. 507.

³ Usp. nav. mj. str. 502.

Opet možemo zaključiti da 76,5 % ispitanika na razini svoje procjene ili potpuno odstupa od moralnog učenja Crkve ili nema o tome jasan stav koji bi bio u skladu s tim učenjem. Ovdje smijemo pretpostaviti da je ustuk normativnog već otprije izazvan diklatom faktičnog, tj. onog što vrijedi u skupinama mladih i u njihovoj subkulturi ne samo kod nas nego i drugdje u Europi. Taj podatak ne bi trebao obeshrabriti odgojitelje i pastoralne djelatnike kad je riječ o spolnom odgoju i ponašanju. Više negoli oko utvrljivanja norme oni se trebaju potruditi oko posredovanja kršćanske antropologije spolnosti u odgojnom i izobrazbenom procesu tako da mladi shvate na kojim temeljima norma počiva. Smijemo se nadati da će ih takvo shvaćanje čovjeka pratiti bolje i dulje kroz život i mjerodavnije utjecati na njihovo ponašanje negoli puko inzistiranje na normativnosti. U svakom slučaju, bit će razvidni i prihvatljivi razlozi norme.

O ustuku normativnog na tom polju govore također vijesti o tome kako su se neke skupine mladića i djevojaka, polaznika vjeronauka i članova pojedinih gibanja u Katoličkoj crkvi kod nas, svojedobno čak zavjetovali odnosno svečano obećali da se neće upuštati u predbračne spolne odnose. Ne želeći nipošto podcijeniti niti omalovažiti njihovu plemenitu nakanu, ipak moram reći ovo: do sada je uvijek bilo tako da zavjet ili svečano obećanje imaju za svoj sadržaj ono što nadilazi razinu norme i pokazuje polet prema »višem savršenstvu« ili većoj žrtvi, gdje se dakle već pretpostavlja držanje norme kao gotova stvar. Kad je pak sadržaj norme postao predmetom zavjeta ili svečanog obećanja, onda je to siguran indikator da se fakticitet silno razlikuje od onoga što norma želi posredovati ili zaštititi. Diktat faktičnog izgleda ovdje tako jak da je ono normativno ustuknulo u totalnu defenzivu pa se smatra kako valja mobilizirati čak čin zavjetovanja i svećanih obećanja kako bi se norma možda ipak lakše i uvjerljivije držala. Dakako, o eventualnom uspjehu ili neuspjehu postupka iz svakome razumljivih razloga ne mogu ništa reći.

Imamo podatke također o tome što ispitanici misle o rastavi braka⁴. Njih 17 % smatra da se rastava uvijek može opravdati, a 19,3 % uglavnom se s time slaže. Možemo dakle reći da 36,3 % uglavnom opravdava rastavu braka. Nasuprot tome njih 27 % smatra da se ona nikada ne može opravdati, dok 9,7 % drži da se uglavnom ne može opravdati - dakle 36,7 % priklanja se crkvenoj normi u tom pitanju. U zlatnoj sredini neodlučnosti ostalo je 26,4 % ispitanika. I tu je očit ustuk normativnoga pred diklatom faktičnoga.

Za pastoralno postupanje presudnim mi se u toj točki čini uspostavljanje i rad crkvenih savjetovališta za bračne drugove koji pomišljaju na rastavu ili su u nekoj bračnoj krizi. Tu smo kao Crkva, koliko mi je poznato, u posvemašnjem

⁴ Usp. nav. mj. str. 502.

zaostatku. Ako negdje i postoji neko takvo crkveno mjesto, premalo se o njemu i njegovu radu znade u crkvenoj javnosti pa je pastoralni djelatnik upućen samo na svoje snage i svoju mudrost, što je u većini slučajeva premalo. Nije uvjerljivo crkveno naviještanje o braku i obitelji ako ta ista Crkva nema javno poznatih i dostupnih ustanova koje bi u kriznim situacijama bile na raspolaganju vjernicima i ostalim potrebnima. Nisu li upravo ti potrebni zapravo siromasi Crkve koji, na žalost, od Crkve ne dobivaju na prikladan način ono što im upravo sada treba?⁵

2. Valja sada reći nešto o razlozima toga stanja. Zašto se u ovim i u mnogim drugim slučajevima ono normativno povlači, a ljudi se priklanjaju drugim, od toga različitim i s time čak suprotnim mišljenjima, opcijama i postupcima? Kako to teološki vrednovati? I što činiti - dakako, pod pretpostavkom da smo uvjereni kako kršćansko učenje o braku i obitelji, te antropologija na kojoj se ono temelji, doista predstavljaju optimalnu ponudu ostvarenja ljudskog zajedništva u ljubavi.

Obično se veli da je glavni razlog za ustuk onog normativnog pred faktičnim permisivnost u našim suvremenim društvima. No ona niti je pala s neba niti je vragu ispala iz torbe, nego je samo unutarnja posljedica sekularizacije, pluralizma i individualizma, dakle onih obrazaca ponašanja i bitnih značajki suvremene kulture pomoću kojih pripadnici dotične kulture shvaćaju i određuju sami sebe te time zapravo i oblikuju svoju kulturu. Očita je povratna sprega kulture i njezinih nositelja. Pokušajmo sve to razumjeti u kontekstu naše problematike.

Sekularizaciju ovdje shvaćamo kao povijesni trend gubitka značenja religioznih i na religiji (u našem slučaju: na kršćanstvu) utemeljenih načina života i normi pomoću kojih su ljudi nalazili i davali smisao svojem životu. Danas Crkva kao organizirana religijska zajednica (i njezine ustanove) sve manje utječe na religiozno osmišljenje i orijentaciju ljudskog života i djelovanja i sve ga manje kontrolira. Ona također nije više jedini dobavljač i kontrolor religijskog znanja u društvu - tko god želi doći do relevantnih spoznaja o religiji, teologiji i teoriji duhovnog života može to postići također mimo crkveno kontroliranih izobrazbenih institucija, a i oni koji u njima stječu vjersko znanje i životnu orijentaciju malo su skloni sve što čuju i studiraju naprosto »u paketu« prihvatiti i odjelotvoriti. Naprotiv, primjećuje se veoma selektivan odnos prema toj ponudi, odnos koji slijedi uopće selektivni pristup prema kršćanstvu danas. A zbog emancipacije pojedinih područja društvenog i individualnog života iz religijskoga sklo-

⁵ Makar to nije ovdje tema, htio bih ipak upozoriti i na to kako naša Crkva također nema nikakvih sličnih ustanova ni mjesta gdje bi se mogla pružiti pomoć svećenicima, redovnicima i redovnicima u kriznim situacijama kad je u pitanju njihov život u skladu s odabranim zvanjem. Ispada ovako: svaki si je sam kriv pa neka se sada ispetlja kako zna; a mi ćemo pričekati da vidimo...

pa raspada se konfesionalno obilježeni društveni okoliš; humana supstancija vjere (ono što vjera doprinosi čovječnosti čovjeka) sekularizira se, tj. ne priznaje joj se njezino religijsko utemeljenje. Naprotiv, drži se da je religijsko utemeljenje svega onoga što doprinosi porastu čovjekove čovječnosti suvišno, nepotrebno pa čak i štetno; dovoljno je ono »samo ljudsko«, bez Boga i njegove tajne. U isto vrijeme sve više jača tendencija da se Crkvi prepuste ona područja života koja ne izgledaju podesnima da se društvene institucije i emancipirani pojedinci njima bave: starci, djeca, nešto malo vjeronauka i moralne pouke, ritualizacija pojedinih trenutaka u životu itd. Tako se životni i društveni prostor na kojem se može iskusiti ljepota i snaga kršćanskog vjerovanja i njegovo značenje za pojedinca i društvo de facto sužava u svijesti naših sugrađana, a ono što crkveni naviještaj nudi sve je manje relevantno za čovjekov život.

S tim je tijesno povezan pluralizam. To će reći da nazori Crkve i njezinoga učenja ne stoje više u središtu niti na vrhu kulturalne hijerarhije ideja i sadržaja koji usmjeruju mišljenje, vrednovanje i ponašanje ljudi u društvu, pa ni samih vjernika. Kršćanstvo postaje samo jedna od mnogih kulturalnih struja uz druge - kod nas još prilično jaka ako je suditi po deklaracijama. Međutim, sve su te struje u međusobnoj konkurenciji. Pritom je značajno da se zapadna kultura u cjelini uvelike odrekla predodžbe o najvišoj istini i posljednjem temelju, tj. Bogu. Tome su bitno doprinjeli religijski ratovi na početku novoga vijeka te njihovo značenje za kasniju emancipaciju znanosti, prava, etike, politike i gospodarstva iz religijskoga sklopa. Na svim tim područjima živi se i radi takoreći bez religije, njihova pravila vrijede »čak i kada Boga ne bi bilo« odnosno, kako neki vole navoditi H. Grocija, »kao da Boga nema«. Doista, uglavnom se i živi i radi kao da Boga nema. Ako on postoji, veli se da ga nije moguće jasno spoznati i odrediti niti se oko njega kao vrhovne istine složiti; povijest religijâ i filozofija to bjelodano pokazuju. Povijesno iskustvo pak također pokazuje da onda kada ljudi neku situaciju odrede kao stvarnu, tada ta odrednica postaje djelotvornom u svojim konsekvencijama. To znači: ako je lozinka »kao da Boga nema« prihvaćena na nekom području djelovanja (usp. tzv. metodički ateizam), neizbježne su praktične konsekvencije koje iz toga slijede i koje imaju tendenciju širenja na druga područja. Drugim riječima, čovjek neopazice počinje *živjeti* kao da Boga nema.

Tome ide u prilog i tzv. gnoseološka konkupiscencija (K. Rahner): nepregledno mnoštvo i izmiješani tijekom najrazličitijih spoznaja i stavova popraćen neizbježnim i neuklonjivim predrasudama koje čovjeka zapljuskuju i koje unaprijed utječu na svaki čin njegova spoznavanja i odlučivanja. Sve to što tvori već unaprijed dani horizont čovjekova djelovanja nije međusobno usklađeno i neda se međusobno uskladiti. Čovjekovo pak razmišljanje ima samo konačni domet i ne može sagledati sve izvore spoznaja i poticaja kao ni njihovu nepomirljivu raznovrsnost. Ukratko, društvo i pojedinac u njemu obiluju spoznajama o čovjeku i

životu koje je nemoguće sintetizirati u zaokruženu i prihvatljivu cjelinu. Pluralizam nazora i stavova, koji se tu pokazuje, ne znači samim time također gubitak vrednota i osjećaja za njih. Naprotiv, on odražava svojevrsnu hipertrofiju vrijednosti: odjedamput ima mnogo toga što se pokazuje vrijednim i poželjnim tako da naš kratki ljudski vijek nije dostatan da bar približno iskusimo to mnoštvo vrijednoga i da ga učinimo korisnim za naš život. Ta šarolika ponuda svega što pretendira da bude spoznato i usvojeno kao vrijedno stabilizirala se u modernim društvima te zapljuskuje svakog čovjeka, bio on toga svijestan ili ne. Pojedinač pak nema jasne i jake kulturalne kriterije za odabir vrijednoga jer su se i kriteriji nepomirljivo pluralizirali. On je bačen sam na sebe, a društvo i kultura prepuštaju mu da on sam odredi svoje preferencije s obzirom na to što mu za život koristi, što mu je dobro a što ne. Pritom je prepušteno njegovom dobrom nahođenju hoće li on uzeti u obzir društvene odjeke svojih postupaka ili ne i u kojoj mjeri.

Tu je pluralizam iznjedrio individualizam. U cjelini uzevši društvo i kultura više ne definiraju čovjekove najviše mogućnosti niti od bilo koje društvene instance, pa ni od Crkve, ne preuzimaju zdravo za gotovo ono što je formulirano i ponuđeno kao »najviše« i »vrijedno«. Polazi se naime od načelne pozicije da sve ponuđeno ima jednako pravo da bude ponuđeno i izabrano - odatle proizlazi osjećaj proizvoljnosti u stavovima i odabirima koji se pokazuju u društvu s obzirom na vrijednosti koje se pojedincu nude. Mislim da je u tome jezgra religioznog i moralnog indiferentizma koji se danas pokazuju u raznim oblicima i stupnjevima. U svemu tome individuum se doživljava kao zadnja instanca preko i iza koje nije moguće ići dalje. On se naprosto legitimira svojim »ja hoću«. Do slaganja ili konsenzusa nastoji se u javnosti doći načelno uvijek otvorenim razgovorom zainteresiranih, a u demokratskoj proceduri odlučuje demokratska većina koja mora uvažavati i prava manjine. I tu započinju dodatne muke za crkvenu instituciju i njezine nositelje koji uglavnom nisu naučeni sudjelovati u javnoj raspravi te svoje stavove tako prezentirati da budu utemeljeni ne samo formalnim crkvenim autoritetom nego u prvom redu svojom unutarnjom razvidnošću koja ide u prilog čovječnosti čovjeka i ne mora ustuknuti pred ponuđenim laičkim stavovima.

U takvom naime kulturalnom okruženju religiozni autoritet se teško shvaća i prihvaća jer nije legitimiran demokratskom procedurom. Ono pak što on naviješta, tolerira se ili kritizira (o prihvaćanju se rijetko govori!) kao institucionalno mišljenje ili stav iza kojeg stoji manji ili veći broj istomišljenika odnosno sila vlasti. Legitimacija po transcendentnoj objavi ostavlja se po strani kao puka heteronomija. Tako se u svijesti naših suvremenika učenje Crkve, npr. ono o braku i obitelji, pokazuje samo kao još jedno od mnogih mišljenja i normativnih stavova koji u društvu pretendiraju na to da mjerodavno utječu na život i ponašanje ljudi. Dugo povijesno iskustvo Crkve kao ustanove i »magistrae humanitatis«

(Pavao VI.) samo po sebi nije priznato kao mjerodavni i odlučujući autoritet u svijesti naših suvremenika. Očekuje se jača i sekularno prihvatljiva argumentacija i, dakako, ono najvažnije, praktična koherentnost djela i riječi, života i naučavanja.

Ne treba posebno tumačiti kako u takvoj kulturi ono faktično takoreći ispod ruke, kroz medije i reklamu počinje diktirati odabire i postupke, a ono normativno odstupa u pozadinu. Započinju lamentacije o gubitku orijentacije, vrijednosti i dosljednog ponašanja.

Mislim da je jasno i to kako je u takvoj kulturi otežano oblikovanje kršćanskog života u obitelji. Otežano je oblikovanje dubljih uvjerenja i teže uspjeva cjelovito sazrijevanje čovjeka. Identifikacije su slabije, a identiteti površniji. Sekularizacija, pluralizam i individualizam čine da se izvan crkvenog okoliša, koji je ionako sam u sebi dosta razmravljen, život, brak i obitelj teško shvaćaju i tumače na kršćanski način. Kršćanski ideali i norme time nisu nestali, ali su - gledano na društvenoj skali - manje učinkoviti u formiranju ličnosti vjernika. Zato smijemo reći da postoji neki ustuk onoga što kršćani s pravom smatraju normativnim.

Uz to ide još jedna dodatna poteškoća za vjernika koji pokušava afirmirati i zastupati svoje kršćansko uvjerenje pred onima koji nemaju puno veze s kršćanskim shvaćanjem i načinom života: on doživljava nerazumijevanje, a ovi oko njega kao da imaju slijepu pjegu za njegove stavove, vrijednosti i postupke. Zato se komunikacija svodi uglavnom na banalnosti svagdane, a vjernik - ako apstrahiramo od uvijek moguće ali neuvjerljive pobožne poze i retorike - neopazice postaje poput svojeg susjeda koji nije vjernik. Uvjereni pak će vjernik doživjeti kako postaje težak za svoju okolinu: bilo da govori o religioznim stvarima kao o svojem osobnom uvjerenju, bilo da kritizira stavove i pojave u društvu s kršćanskog vidika, on će osjetiti kako ga okolina doživljava kao neugodnog tipa. Znak su tomu podbadanja i predbacivanja koja idu od zatucanosti preko moraliziranja do fundamentalizma.

Time ne kanim reći da nema i suprotnih primjera. No uvid u životnu zbilju pokazuje mi da oni ni izdaleka ne daju ton u društvu pa sam se zato zadržao na onom što kršćanima ide »uz dlaku« *odnosno što im pričinja probleme. Uspjeli pozitivni primjeri govore sami po sebi i zasigurno zaslužuju veću pozornost (pa i publicitet) negoli im je u prostoru ovoga članka dana.*

3. I za kraj, evo još samo nekoliko zaključnih misli i poticaja (uz one koje smo već usput dali).

Prije svega, u pastoralu braka i obitelji potrebno je jasnije uočavati i više uvažavati konkretnu situaciju bračnih drugova, njihove poteškoće i slabosti u kršćanskom oblikovanju obiteljskog zajedništva kao i njihova očekivanja koja imaju naspram samih sebe, Crkve i društva. Bez toga riječ navještaja ostaje vi-sjeti u zraku, tj. ne spušta se u realni život. S tim u vezi navjestitelj si posebno

treba posvijestiti očekivanja koja većina ljudi (vjernika i religiozno indiferentnih) ima spram Crkve i kršćanstva uopće: čini se da oni od nas očekuju da Crkva i njezini službenici ispune jednu moralnu funkciju u društvu i to u smislu bolje društvene integracije kroz beskompromisno zauzimanje za prava siromašnih i obespravljenih, diferenciraniju prosudbu društvenih i političkih događaja, a na širem planu angažman za mir i brigu za okoliš odnosno za očuvanje stvorenja. To je važno; ne smijemo međutim smetnuti s uma ono što većina ljudi zaboravlja, naime, da su u kršćanstvu moralne norme i kvalitete posljedica ili plod vjere u Boga kojeg je navijestio Isus Krist, a ne njegov središnji sadržaj. Srž kršćanske vjere i crkvenoga navještaja jest Božje spasenje darovano povijesnom čovjeku po Kristu u Duhu. Nije na prvome mjestu moralna norma pa onda život, nego je na prvome mjestu život iz dara Duha Božjega u čemu je onda sama od sebe razvidna njegova norma. Moralni imperativ počiva na spasenjskom indikativu koji mu prethodi kao dar; zato je iluzorno očekivati držanje kršćanske norme ondje gdje nema osloboditeljskog iskustva kršćanske vjere. Odatle slijedi da je u pastoralu najhitnija i trajna ova zadaća: uvođenje u iskustvo kršćanske vjere prilagođeno onima koji ulaze u brak ili već žive u njemu. Odatle će i norma biti jasnija i prihvatljivija.

Drugo, nameće se potreba takvih kršćanskih zajednica u kojima će se upravo dar spasenja po vjeri moći iskusiti kao izvor novoga života i komuniciranja među ljudima usred ovoga svijeta. Takve zajednice - župne u prvom redu, a onda i druge - bit će normalni okvir u kojem će se moći ostvariti kršćanski brak i obitelj. Priješka pastoralna zadaća jest dakle ova: oblikovanje kršćanskih zajednica u kojima vlada duh evanđelja, a ne inercija tradicije i običaja; njih mogu graditi pastoralni djelatnici i vjernici samo u duhu zajedničkog zalaganja i u spremnosti da se trajno uvažavaju, podnose, praštaju i uvijek iznova započinju.

Treće, pastoralno poticanje odvažnosti za kršćansku obitelj u Crkvi i društvu. To spada u prvom redu na one koji već žive bračnim i obiteljskim životom. Za njih treba naći mjesta u župnom pastoralu, a treba stimulirati i njihova okupljanja na drugim razinama (pokreti, skupine itd.) gdje će oni razmjenjivati svoja iskustva te se obogaćeni vraćati u župnu zajednicu i djelovati u njoj primjerice u radu s onima koji žele sklopiti crkveni brak ili su na početku svoje bračne odiseje pa ih treba pratiti, napose u delikatnim trenucima njihovoga zajedništva.

I naposljetku, valja promisliti i promijeniti pastoralni i navjestiteljski govor o temama kršćanskoga braka i obitelji. On se ne smije izvoditi iz normi, voditi u osude te se iscrpljivati u gromoglasnim apelima u prilog porasta nataliteta zbog nacionalnih i demografskih interesa. Naslovnik kršćanskog navještaja treba osjetiti da ga naš crkveni govor i postupanje dodiruje tamo gdje žive njegova pitanja, radosti, strepnje i nade te ga zatim vode dalje, prema kršćanskom idealu života. Nedostaje nam empatični govor koji hrabri i potiče, koji umije raspoznati pozitiv-

na postignuća, a nedostatke shvaća kao mjesta gdje još treba rasti i sazrijevati. Takav govor će pridizati i sokoliti čak i onda kada sadrži također kritičke tonove.

Summary

DICTATION OF FACTUALITY AND RETREAT OF NORMATIVITY

The author shows us how things which are factual givens in society, often in to a large degree on their own, but also through target action (advertising), imposes itself as »new norms« of behaviour and life, while the real norms (e.g. morals, religions, etc.) are withdrawn from human awareness. This is illustrated by the data relating to getting married, premarital sex and divorce in the Republic of Croatia. Reasons for this are sought in secularisation, pluralism, and individualism as authoritative forms in which contemporary culture understands and interprets itself. In the end, the author offers several practical recommendations for a marriage and family pastoral which tries to bear in mind the analysed situation: about intercession of the saving experience, building up of church communities, preparation for marriage and assistance for partners in matrimony.

Key words: actuality, norm, marriage, family, secularisation, pluralism, individualism.